

ODRAZ NEKIH KONCILSKIH IDEJA NA STAVOVE I DJELOVANJE CRKVE NA NAŠEM PODRUČJU

Poznato je da su promjene koje su se u posljednje vrijeme javile u nazorima Katoličke crkve uvjetovane u prvom redu promjenama na društveno-ekonomskom i idejnom planu s kojima se suočava suvremeni svijet u decenijama poslije drugog svjetskog rata. Industrijski i tehnološki napredak, razvoj znanosti i kulture, utjecaj marksizma i socijalizma i nova socijalna učenja imala su odraza i na koncepcije u Crkvi. Da bi u tom novom preobraženom svijetu mogla djelovati i u njemu biti važan društveni faktor, Crkva se morala prilagoditi. Tog se zadatka prihvatio papa Ivan XXIII koji je shvatio da unutrašnja kriza može biti rješavana uključivanjem Crkve u opću evoluciju svijeta.

Neosporno je da je najznačajniji prilog prilagođavanju Katoličke crkve suvremenom svijetu Drugi vatikanski koncil koji je sazvaio Ivan XXIII. Odlukama Koncila otpočeo je proces njenog »osuvremenjivanja« (aggiornamento) i Crkva je stupila u XX stoljeće što je značilo otvaranje prema čitavom svijetu s kojim Crkva započinje ekumenističke i političke dijaloge. Ona je odustala od toga da ima monopol istine i dala priznanje istinama koje postoje i u drugim religijama. Pored toga, Crkva je odbacila svoj totalitarni duh prema ateistima i istakla zahtjev za dijalogom s njima. Sve je to značilo da je u Katoličku crkvu unesen novi duh i da se odbacuje shvaćanje da je ona zatvorena i netolerantna sekta.

Ideje Ivana XXIII nastavljene su za pontifikata pape Pavla VI koji daje svoj prinos radu Drugog vatikanskog koncila i njegovu uspješnu završetku. To pokazuju i dva dokumenta Crkve koja raspravljaju o suvremenim socijalnim pitanjima: »Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu«, prihvaćena na Koncilu 1965, i čuvena enciklika »Populorum progressio«, objavljena 1967. Oba ta dokumenta znače suvremeno prilaženje najvitalnijim i najosjetljivijim pitanjima današnjeg društva i čovjeka. Iako tim pitanjima prilazi iz temeljnih perspektiva kršćanske koncepcije života, Crkva želi biti pokretač njihova rješenja, da bi od sebe odbacila atribute kako je ona kočnica društvenog napretka.

To znači da u razdoblju dolaska Ivana XXIII i za vrijeme njegova nasljednika Pavla VI Crkva postepeno napušta svoj konzervativizam i želi na socijalno-političkom planu biti aktivan činilac u reformiranju starih društvenih struktura i odgovarajućih institucija. Ono što čini vidljiv znak tog zaokreta jest stav prema socijalizmu koji se kao teorija i praksa ne podvrgava kritici, već se naprotiv tretira kao sistem koji treba priznati.

Novi koncilski duh počeo je zapljuskivati Katoličku crkvu širom svijeta. U prvom redu raste njezin interes za socijalna pitanja i socijalne probleme svijeta. Tu se osjeća radikalni zaokret i Crkva se od zaštitnika kapitalizma i voditelja križarskog rata protiv bezbožnika sve više zalaže za shvaćanje da upravo socijalističko društvo donosi svijetu više pravde. Prihvatajući dijalog kao metodu u razrješavanju mnogih pitanja suvremenog svijeta, ona manje konfrontira religioznu kršćansku s marksističkom ideologijom i zalaže se za bolje razumijevanje i suradnju radi ostvarenja općih ciljeva čovječanstva — mira i napretka. Sve je više prisutna ideja o depolitizaciji Crkve, što je bilo suprotno njenim ranijim hegemoničkim koncepcijama. Dekret o ekumenizmu vodi približavanju drugim religijama, a uredba o liturgiji uvodi narodni jezik u bogoslužje.

Razumljivo je da su se koncilске odluke našle u središtu pažnje i našeg svećenstva te dobile svoje mjesto u djelovanju Crkve u našoj zemlji. Jugoslavenski biskupi aktivno sudjeluju u radu Koncila i neki svojim priložima pridonose donošenju nekih saborskih dokumenata. Ipak, treba istaknuti da je dio jugoslavenskih biskupa pripadao onim strujama na Koncilu koje su bile ocjenjivane kao konzervativne.

Nakon Koncila Crkva u zemlji provodi veoma intenzivnu akciju u objašnjenju koncilskih odluka, ali se pri tom iskorišćuje orijentacija Crkve prema »osuvremenjivanju«, da bi se oživio vjerski život. Proces se različito odražava u episkopatu i višem svećenstvu, a različito u nižem svećenstvu. Zapravo, vrši se polarizacija te se i tu susreću struje kao i u čitavoj Katoličkoj crkvi. Iako čitav episkopat prihvaća odluke Koncila, prisutna je struja koja je doduše u manjini, ali ne i bez utjecaja, koja pruža otpor radikalnijem osuvremenjivanju Crkve. Dosta je brojna progresivna struja koja traži nov odnos Crkve prema društvu i njegovim problemima. Grupacija koja se zalaže za iskreno prihvaćanje koncilskih stavova prisutna je u redovima mlađeg svećenstva i mlađih teologa, ali ima svoje pristaše i među episkopatom.

Postoji još jedna struja koja čitav zaokret Crkve svodi na promjenu načina njena djelovanja. Prihvatajući na riječima samoupravni socijalizam, te snage zapravo traže da se Crkva što aktivnije angažira na političkom, ekonomskom i socijalnom području, to jest upravo u onim pitanjima kojima se ne bi smjela baviti. Neudovoljavanje tim zahtjevima negdje se prikazuje kao sprečavanje religiozne aktivnosti i kršenje ustavnih prava.

To pokazuje izrazitu tendenciju pojedinih crkvenih ljudi da se bave političkim, ekonomskim i socijalnim pitanjima, zalažući se za jedno pluralističko društvo u kojem bi sve idejne snage bile potpuno ravnopravne u svom utjecaju na društvo.

Ta polarizacija bila je potencirana potpisivanjem Protokola između naše vlade i Državnog sekretarijata Vatikana. Poslije potpisivanja Protokola nastala je najprije zbuđenost u redovima Crkve, ali to nije dugo potrajalo i svećenstvo je objašnjavalo da je to rezultat »čvrstog stava crkve i popuštanja države«.

Potpisivanje Protokola imalo je pozitivan odraz u držanju crkvene hijerarhije i njeni predstavnici izjavljuju da se Katolička crkva ne na-

mjerava baviti politikom i da će biti lojalna prema domovini. Međutim, ima i onih koji se doduše pozivaju na Protokol, ali se njime žele koristiti za djelovanje izvan okvira crkveno-vjerskih poslova. Iako kler prihvaća Protokol te se osjeća postepena pozitivna evolucija, ipak se može reći da dio crkvene hijerarhije kod nas zaostaje za razvojem događaja.

Dio te hijerarhije javlja se i na planu nacionalnih odnosa, pri tomu se iskorišćuje prilika da se Katolička crkva nametne kao predstavnik nacije. To se naročito pojavljuje u člancima u listu »Glas koncila«. U aktivnoj izdavačkoj djelatnosti piše se gotovo o svim pitanjima ideološke i sasvim praktične naravi. Često su zapaženi komentari i reportaže o pojedinim našim krajevima u kojima se prezentiraju određeni podaci i činjenice koje stvaraju pogrešne ocjene i sudove.

Posebna pažnja obraćena je formiranju laikata među inteligencijom i studentima da bi se angažirali u društveno-političkom životu.

Takva stajališta u dijelu visokog klera ogledaju se u jednom širem rasponu od neposrednog natjecanja s državom do zahtjeva da Crkva zastupa vjernike u necrkvenim stvarima. Katkada se uopćavaju pojedini ekscesi i stvara se psihoza o tobožnjoj vjerskoj neslobodi koja se onda prezentira stranom štampi. Iz toga je svega očito kako ima otpora novim strujanjima, ali ima sve više i novih pogleda kojih će utjecaj ovisiti o razvoju socijalističkih odnosa u društvu i odnosa snaga u samoj Crkvi.

O tim novim pogledima govori i činjenica da se za razliku od prije nekoliko godina sada sve više javlja spremnost za kontakte i suradnju s predstavnicima vlasti. Među episkopatom i uglednim teolozima pojavljuju se brojne i autoritativnije osobe koje se zalažu za suradnju. Iz tih su redova češći otpori neoklerikalizmu, politizaciji Crkve, poistovećivanju vjere i nacije te se čine naponi da se stvore što povoljniji uvjeti za dijalog s drugim konfesijama i ateistima.

Jedan je od protagonista takvih stavova splitsko-makarski biskup Frano Franić. On pripada onim jugoslavenskim biskupima koji nastoje da u skladu s koncilskim odlukama Crkva nađe svoje mjesto u socijalističkom društvu i da se uspostavi suradnja s vlastima u rješavanju konkretnih pitanja.

Već na samom Koncilu, posebno u komisijama, bilo je vidno zapaženo njegovo gledište. Kada se vodila rasprava o Pastoralnoj konstituciji, rekao je da se u tom dokumentu manje govori o sudjelovanju radnika u upravljanju nego, na primjer, u enciklici »Mater et magistra«. Biskup Franić je predlagao da se prihvati ideja o tome da radnici moraju postati vlasnici tvornica, a ne više plaćeni radnici, naglašavajući da je danas ispod čovjekovog dostojanstva da se njegov rad kupuje i prodaje. Prema tome, on se zalagao za oblik socijalističkog vlasništva te je svojim stavom da radnici moraju postati vlasnici zapravo tražio ukidanje kapitalističkog oblika posjedovanja. Taj je prijedlog izazvao velik interes, ali razumljivo i protivljenje, a bilo je i onih koji nisu shvatili bit tog istupa.

U toj intervenciji također se zahtijevao da se svećenici, a posebno biskupi, moraju odreći privatnog vlasništva i stvoriti zajedničko, da bi tako mogli služiti za primjer vjernicima, jer — kako kaže — »izgleda da ćemo mi biti posljednji koji ćemo prihvatiti zajednički život kao što se

dogodilo u nekim drugim stvarima«. ¹ To je bila očita aluzija na zaostajanje Crkve u odnosu prema promjenama u suvremenom društvu. Time je splitski biskup istakao zahtjev za egalitarskom Crkvom, suprotstavljajući se obogaćivanju njene hijerarhije. Takvim svojim shvaćanjima našao se na sličnim pozicijama kao i brazilski biskupi koji su se zalagali za siromašnu Crkvu.

Iako se tu radi o koncepcijama koje se kreću u okviru papinih enciklika »Mater et magistra« i »Populorum progressio«, može se zapaziti da su ti zahtjevi izraženi na radikalni način i da nećemo pogriješiti ako utvrdimo da su društveni procesi u našem društvu imali vjerojatno svoga odraza u takvim shvaćanjima.

Idući veoma značajan stav splitskog biskupa izražen je u njegovoj potpori dokumentu pod nazivom »Poruka 17 biskupa Trećeg svijeta«. ² Splitski biskup je tu jedini potpisnik iz Evrope i on se na taj način našao među onom grupom biskupa iz Latinske Amerike koji su veoma kritični prema današnjim društvenim strukturama kapitalizma te se zalažu za radikalno rješavanje socijalnih problema. U Poruci se ističe da »narodi Trećeg svijeta tvore proletarijat današnjeg čovječanstva«, koji su izrabljivani, te se zahtijeva »pravedna dioba dobara« i »jednakost svih klasa« jer Crkva nije vezana ni s kakvim sistemom, a pogotovu ne s »međunarodnim novčanim imperijalizmom«. Treba istaknuti da se u tekstu te Poruke, kao njen sastavni dio, nalazi biskupov integralni tekst govora na koncilu, u kojemu je rekao, da radnici trebaju da budu vlasnici tvornica. Inače, među potpisnicima Poruke najbrojniji su brazilski biskupi, koji su članovi udruženja »Crkva siromaha«. Sličnost pogleda s tim biskupima dovela je biskupa Franića među potpisnike Poruke, koja je, kritizirajući oštro kapitalizam, po koncepcijama nešto najsmjelije u tome u Katoličkoj crkvi.

Odmah nakon Koncila splitski biskup djeluje u ostvarivanju koncilskih odluka. Radi propagiranja koncilskih pogleda osniva 1966. godine časopis »Crkva u svijetu« na stranicama kojega se raspravlja o nizu filozofskih, teoloških, povijesnih i filoloških pitanja kroz prizmu koncilskih pogleda. Na taj način on postaje jedan od najangažiranijih biskupa u propagiranju koncilskih ideja.

Nakon potpisivanja Protokola biskup Franić, prvi od biskupa u Hrvatskoj, komentira protokol. Pozdravljajući Protokol kao »jedan dokumenat od povijesnog značaja« s obzirom na položaj Crkve u jednoj socijalističkoj zemlji, insistira na potrebi promjene mišljenja o tome smije li se Crkva baviti političkim, ekonomskim i socijalnim pitanjima. Prihvaćajući obaveze Vatikana da svećenici ne smiju zlorabiti vjeru u političke svrhe, Franić upozorava da će u praksi biti nesporazuma oko primjene termina »politička djelatnost« te dodaje da se »crkva ne odriče svoje vjerske i crkvene uloge i na političkom polju ukoliko ona ima pravo i dužnost da propovijeda moral koji mora vrijediti i za politiku i za

¹) »Crkva u svijetu« br. 1, Split, 1967, str. 12.

²) »Crkva u svijetu«, broj 6, Split, 1967, str. 1—8.

samu ekonomiju...³⁾ Iako to posljednje tumačenje ostavlja mogućnost da Crkva svoje djelovanje proširi i na one društvene sfere koje njenu funkciju politiziraju, ipak takva interpretacija Protokola odiše pozitivnim nastojanjima da se odredi mjesto Crkve u našem društvu. Treba naglasiti da je to prvi pozitivni komentar Protokola jednoga pripadnika episkopata u Hrvatskoj.

Propovijedajući tzv. »kršćanski komunitarizam« koji ima obilježje kršćanskog socijalizma te ideju o »Crkvi siromaha«, splitski biskup smatra da crkva mora pomagati pravedni društveni poredak. On naglašava da je to nužno učiniti i da je »to jedini način da se Crkva danas održi.«⁴⁾ Zapravo Crkva treba da teži ostvarenju takvog društva u kojem će vladati pravda, ako ne želi sebe dovesti u nepovoljnu situaciju.

Zalažući se za dijalog, on je toleratnan prema marksistima, iako pravi diferenciju između tzv. konzervativnog marksizma i neomarksizma. Premda ta podjela nije ni sadržajno ni terminološki adekvatna, biskup Franić želi istaknuti da se neomarksisti danas sve više zalažu za »primarnost čovječje osobe« i društvo slobodnih ljudi, a to Crkva treba podržavati.

Provodeći u život odluke Koncila, splitski biskup se zalaže za širenje ekumenizma među različitim vjeroispovijestima, tako da je već u siječnju 1966. godine održana zajednička ekumenistička molitva s delegacijom pravoslavne crkve u Splitu. Takvi kontakti uspostavljeni su i sa funkcionerima Islamske vjerske zajednice. Smatra se da bi se ekumenizam na području splitske biskupije mogao bez teškoća razvijati zbog toga što u prošlosti nije bilo opterećenja vjerskom podjelom. Takvi stavovi mogu se samo podupirati jer pozitivno utječu na međunacionalne odnose.

U skladu s koncilskim idejama, u Splitu je među prvim u zemlji izvršena reforma uprave biskupije. Tu su, između ostalog, uvedene i neke novosti koje nisu izričito precizirane odlukama Koncila. Provedena je određena demokratizacija vlasti i uspostavljena kolegijalna uprava biskupije. Osnovan je također savjet koji su izabrali sami svećenici s poslovnim odborom kao izvršnim organom. Zatim su stvorena posebna vijeća među kojima su najznačajnija pastoralno, za ekumenizam, za religioznu sociologiju, za pastorizaciju turizma itd. U neka od tih vijeća koja imaju pastoralni karakter ušli su osim svećenika i laici. Međutim, tu demokratizaciju crkvene vlasti treba shvatiti samo u uvjetnom smislu riječi, jer je vlast biskupa i dalje neograničena. To je zapravo djelomična demokratizacija crkvene uprave koja i dalje zadržava svoj monarhistički karakter. I ta reforma biskupske uprave značila je prilagođavanje Crkve i njezina djelovanja u postojećim društvenim uvjetima.

Značajna razmišljanja u koncilskom duhu nalaze se u »Korizmenoj poslanici«⁵⁾ koju je ove godine splitski biskup uputio vjernicima biskupije

³⁾ »Crkva u svijetu«, broj 6, Split, 1966.

⁴⁾ Frane Franić: Korizmena poslanica »Djelotvorna kršćanska ljubav«, Split, 1968, str. 12.

⁵⁾ Frane Franić: Korizmena poslanica »Crkva II vatikanskog koncila«, Split, 1969.

i u njegovom članku »Teški putevi mira«⁶⁾ objavljenom u časopisu »Crkva u svijetu«.

On polazi od konstatacije da se u postkoncilskom vremenu Crkva nalazi u »dubokoj krizi«, jer se u njoj javljaju veoma različita mišljenja kako da se ona reformira. Iako nije za prevelike promjene u doktrinarnim stvarima koje se, na primjer, pojavljuju među holandskim svećenicima, biskup Franić je za dosljedno i radikalno provođenje u život koncilskih odluka. On smatra da Crkva mora shvatiti promjene koje su se zbile u svijetu i uspostaviti svoj dijalog s tim svijetom. Međutim, on je svjestan da se stvar ne može iscrpljivati samo u dijalogu već se izričito zalaže da vjernici »treba da budu najbolji građani ove zemlje«,⁷⁾ odnosno da aktivno sudjeluju u izgradnji našeg društva. »Najprije — ističe biskup Franić — moramo biti poštenu i sposobni profesionalni radnici u društvu pa onda ćemo biti dobri kršćani.«⁸⁾

Zalažući se za ekumensku i dijalošku atmosferu, on se energično suprotstavlja ideji da se katolička vjera poistovjećuje sa hrvatskim narodom, smatrajući da bi to bila fatalna pogreška, te pledira na bratsku slogu sa svim ljudima bez obzira na uvjerenje i nacionalnu pripadnost.

Zanimljiva su i razmišljanja o socijalnim revolucijama u članku »Teški putevi mira«, za njih se kaže da se pokreću da bi se promijenile zaostale društvene strukture. On se sa simpatijama odnosi prema pokretu svećenika zvanih »Camilliani« (prema svećeniku Camillu Torresu koji je poginuo u bolivijskim šumama kao gerilac) koji zastupaju stajalište oružane revolucionarne borbe. Ali, iako se zalaže za korjenite promjene suvremenih zaostalih društvenih struktura, on nije za nasilnu revoluciju, osim u izuzetnim prilikama, kada postoji njena moralna opravdanost. O tome kaže da se službena Crkva bori za nenasilnu revoluciju koja je moguća i samo dopuštena u sadašnjim povijesnim uvjetima atomskog doba kada bi oružani revolucionarni sukobi mogli donijeti katastrofu svjetskih razmjera.

Prema tome, opća karakteristika djelovanja Crkve na našem području jest da su dominantne težnje i nastojanja, što se vidi iz spomenutih koncepcija, da se djeluje u skladu s koncilskim idejama. Nema sumnje da tim nastojanjima značajan ton daje i sam splitski biskup koji je gorljivi pristaša koncilskog duha i koji se zalaže za to da se stvori moguća suradnja s vlastima bez obzira na sve moguće teškoće koje se pojavljuju i pojavljivat će se u odnosima između vlasti i crkve.

Međutim, bitna značajka postkoncilskog djelovanja Crkve kod nas izražava se u težnji da produbi svoj utjecaj, a tomu pogoduje nov pristup pastorizaciji kojoj Crkva sada obraća značajnu pažnju. Popuna klera mladim i obrazovanim kadrovima pridonosi jačanju njezina utjecaja na vjernike. Potpuniji kontakt sa vjerničkom masom obavlja se vjerskom štampom koja ima vrlo značajan tiraž.

⁶⁾ Frane Franić: »Teški putevi mira«, »Crkva u svijetu«, broj 1, Split, 1969.

⁷⁾ F. Franić: Korizmena poslanica, Split, 1969, str. 12.

⁸⁾ Idem, str. 13.

Da bi proširila svoj utjecaj, Crkva obraća naročitu pažnju organiziranju vjeronauka prilagođavajući ga uzrastu djece i omladine. Naročito je jaka težnja da se probudi i pojača svestraniji utjecaj na studente i đake, te se u vezi s time održavaju stalna katehetska predavanja za studentsku omladinu i intelektualce. Posebna pažnja obraća se djelovanju laika u vjerskom životu. To je naročito karakteristično za neke katoličke intelektualce koji su aktivni članovi pastoralnog vijeća i kojih ponašanje nije uvijek u skladu s koncilskim stavovima. Inače se mora utvrditi da religija postaje privlačnija dijelu intelektualne omladine, to više što Crkva pokušava dati odgovore na neke životne teme koje mladog čovjeka zanimaju, a on ne može uvijek o njima dobiti odgovor na drugom mjestu.

Iako smo već konstatairali da je koncilski duh zahvatio Crkvu na našem području, i tu se javlja polarizacija među klerom. Premda su neprijateljski istupi i ekscesi među svećeništvom rijetki, ipak mlađi svećenici razvijaju intenzivan crkveno-vjerski život, pri čemu katada prelaze okvire crkveno-vjerskih poslova. Kod nekih mlađih svećenika osjećaju se militantni duh i klerikalizam.

Iz svega toga proizlazi da je u Crkvi prisutna težnja da se afirmira kao samostalna društvena snaga. Ali, u Crkvi se sve više i više javljaju mišljenja da ona mora da se uklopi u okvire našeg društvenog sistema i da pridonosi razvitku naše društvene zajednice.

Ova sadašnja situacija, koja je dosta kompleksna, stavlja marksiste pred mnogo složenije zadatke nego u vrijeme kada se Crkva frontalno suprotstavljala našem sistemu. Nije prihvatljivo to da Crkva djeluje kao politička snaga, ali istovremeno treba odbaciti pomisao na politički sukob s religijom i vjerskim osjećajima građana. Diferencirajući religiozno i političko i poštujući vjerske osjećaje građana u našem društvu, omogućavamo depolitizaciju Crkve i religije u kompetenciji državnog aparata, pa se rješenja traže u administrativnim mjerama. Međutim, religija je društvena svijest koja ima svoje korijene ne samo u prošlosti već i u sadašnjem društvu i položaju čovjeka. To znači da put za prevladavanje religije ide kroz izgradnju slobodnog samoupravljačkog društva u kojemu valja uklanjati uvjete bilo koje neslobode pa i religiozne svijesti, jer oslobođenje čovjeka od religije leži u općoj ljudskoj emancipaciji. Zato našu idejnu konfrontaciju treba voditi s takvih pozicija koje će biti znanstveno fundirane i tolerantne.

Za socijalističko društvo je važno da se odnosi sa Crkvom urede tako da osiguraju najšire mogućnosti da teisti i ateisti sudjeluju u procesu izgrađivanja samoupravljačkog društva. Stoga cijenimo one stavove koji u najnovijoj katoličkoj socijalnoj doktrini nalaze vrijednosti koje nisu protivne vrijednostima našega socijalističkog sistema.

Očito je, da se usprkos negativnim tendencijama, u okviru Crkve događaju novi pozitivni procesi koji mijenjaju njenu fizionomiju. Nova društveno-politička praksa našeg vremena dovela je u pitanje neka njena učenja i u tome treba tražiti uzroke koji zahtijevaju preobražaj sadržaja niza doktrinarnih pitanja i stvaranja nove socijalne doktrine Katoličke

crkve. Opći razvoj suvremenog svijeta uzdrmao je dakle konzervativna shvaćanja u Crkvi i pobudio u njoj traženje novih putova. To pokazuje da će društvena stvarnost i njen razvitak utjecati i na mijenjanje same Crkve. Zato se zalažemo za neprekidno humaniziranje prakse u svim oblastima društvenog života pa i prema Crkvi.

Ivo PETRINOVIC

(Iz časopisa »Školski vjesnik«, Split, br. 5—6, 1969).